

Dum som en sau og snill som et lam?

12 små fortellinger om hverdagslivet til en saueflokk gjennom et år.

Vi kan tenke oss en bondefamilie som har akkurat 100 sauer i fjøset. I denne saueflokken er det 75 søyer, 23 gimrer og 2 værere. Med søye menes en voksen hunnsau som har fått minst et kull med lam. *Gimme* er en ungsøye som ikke har fått lam enda. Gimrene er bare 8-9 måneder gamle og er "ungdommer". *Vær* er en hannsau.

Januar

Januar er en rolig måned for både sauer og sauebonde. Værene (sauebukkene) har gjort jobben sin, som betyr at søyene og de fleste gimrene er drektige. Det vil si at de har små lammefoster i magen. Hele saueflokken er nå i hus og går sammen i binger. Mange sauer kan også gå i utekveer når de selv vil. Livet er enkelt om vinteren. Nå handler det om å spise, tygge drøv, hvile og vente på våren. Hele vinteren spiser sauene rundballegress, surfôr, høy, og kanskje litt kraftfôr.

Februar

Februardagene likner på januardagene. Saueflokken får mat morgen og kveld, og den ene dagen er svært lik den neste. Men i søyemagene vokser fostrene. I februar er det vanlig med fostertelling. Det vil si at alle søyer og gimrer blir ultralydundersøkt for å se hvor mange lam bonden kan vente seg å få. Det foregår nesten på samme måten som når gravide kvinner har ultralydundersøkelse hos jordmor for å se om alt er bra med babyen.

Mars

Dagliglivet er fremdeles å tygge drøv, hvile og gå litt rundt i bingen eller til utekvea. Nå begynner det å bli lett å se at søyene er drektige. Magene vokser, og mange av sauene både sukker og stønner når de legger seg eller reiser seg opp.

I mars er det tid for å klippe alle sauene. Dette er en tung jobb som krever god rygg, sterke muskler i bein og armer, og et godt håndlag med både elektrisk klippemaskinen og motvillige sauer. Sauebønder får ofte hjelp av en spesialisert saueklippere. Mange av verdensmesterne i saueklipping bruker under 30 sekunder på å klippe en sau!

Sauer klippes normalt to ganger i året. På høsten og på våren. Ulla som blir klippet i mars kalles *vårull*. Den er ikke riktig så flott og lang som høstulla, men det er viktig å klippe søyene før lamming. Slik blir det lettere for lammene å finne fram til spenene.

Det er nyttig for mennesker at det vokser ull på sauer. Husdyra våre har ulike former for hårlag til beskyttelse for vind og vær. Men verken grisebust, geiteragg, hundepels eller kuhår passer så bra til klær som saueull. Dette har folk visst i mange tusen år. Ull er viktig for å lage gode klær også i vår tid. Ullklær puster, og er et nyttig stoff for arbeids-, idretts- og friluftsfolk som er i bevegelse og blir svette og varme.

April

I løpet av april og de første ukene i mai blir lamungene født. Sauer er ikke dumme, men så smarte at de får unger i den årstida hvor det er aller best å bli født. På våren beiter søya vårgress som er stappfullt av proteiner, vitaminer og mineraler. Dette gjør at søya produserer «supermelk» som er perfekt for nyfødte lam.

Før lamming må bonden gjøre mange forberedelser. Søyene blir blant annet sortert i binger etter hvor mange foster de bærer. Tomme fôrrom og andre ledige rom på gården blir delt opp til små fødebinger. Dette gjør bonden fordi søya trenger å være alene med ungene sine de aller første døgnene etter fødsel.

Når fødselen nærmer seg blir søya urolig. Hun bryr seg ikke om mat, reiser seg, legger seg og skraper med foten. Da er det på tide å flytte henne over til en egen bing. Etter en stund vil hun legge seg ned og trykke. Er alt normalt, varer det ikke lenge før klovene på lammet syns, og etter noen kraftige rier kommer hodet fram sammen med frambeina. Etter enda noen rier er hele lamungen ute av mors kropp. Få sekunder etter rister lamungen på hodet og sier sitt aller første "bæ". Da har søya allerede reist seg opp, brekt til ungen sin og startet med den livsviktige slikke- og vaskejobben. Samspillet mellom søye og lam de første minuttene etter en fødsel er veldig viktig. Nå knyttes bånd som skal vare hele sommeren. Søya aksepterer lammet sitt, vasker og stiller ungen sin, lærer seg lammets lukter og lyder. Tilsvarende lærer lammet seg lydene og luktene til moren. Dette er viktig lærdom!

Om noen uker skal kanskje mer enn 200 små lam og 100 store søyer beite ute, og da er det helt nødvendig å kjenne hverandre igjen.

Mens søya slikker og prater med lammet sitt, prøver den nyfødte å reise seg. Skal søya ha flere lam, kommer gjerne den/de neste få minutter etter førstemann. Etter hver fødsel gjentas slikking og breking slik at båndene knyttes. Søya vet nøyaktig hvilke lam som er hennes og dem passer hun godt på. Jobb nummer én for lammet er å få fatt i en spene og suge melk. Melka som lages i juret første døgnet etter fødsel kalles råmelk og inneholder alt den nyfødte trenger.

Mai

Noen dager etter fødsel flyttes søya og lammene over i større binger. Gode mødre lar lamungene suge melk ofte, og da vokser lammene fort. Ofte, særlig om kvelden, når søyene har lagt seg ned for kveldsdrøvtygging, kan vi se flokker av lam som leker "sisten". De springer, hopper og danser og minner svært mye om unger som leker.

Flokken på 100 dyr i januar har i mai økt med minst 180 lam. Søyene kjenner sine egne lamunger, men det er ikke så lett for bonden å vite hvem som er hvem. Derfor får alle et øremerke med opplysninger om hva saueeieren heter, telefonnummer, og produsentnummer.

I mai slippes sauene endelig ut på vårbeite. På vårbeite er det akkurat passe gressvekst som gir god melkeproduksjon. Å gå på vårbeite er viktig for at lammene skal bli robuste til å takle en beitesommer i utmarka.

Juni

Søyer og lam trives ute på vårbeite. Lamungene vokser, eter gress og drikker fremdeles masse melk. Søyene er sultne og spiser snart fortere enn gresset på vårbeitet vokser. Nå har tiden kommet for at sauene skal flyttes til utmarka.

For å forberede sauene til utmarksbeite må bonden vaksinere lammene og søyene. I tillegg veier bonden lammene. Nyfødtveкта var 3 til 4 kg. Etter fire til fem uker kan lammene veie mellom 12 og 18 kg.

Så bærer det til fjells. Noen sauebønder har utmarksbeiter i nærheten av gården sin, og kan følge dyra til fots. Andre har kjøretur på mange mil med dyrebil. Sauer er vanedyr og vil helst sommerbeite der de gikk som lam med mor. Som regel blir det slik. Små flokker med søyer og lam har en regelmessig dagsrytme og faste beiterunder som gjerne tar ei uke. På den måten finner de hele tiden ferskt gress.

Juli og august

Juli og august er sommerferietid også for sauer. Været er viktig. Aller best er det når det er passelig varmt med både sol og regn, slik at skogs- og fjellplantene hele tiden

er grønne og friske. Sauene går fritt omkring, beiter og hviler når de vil og hvor de vill! Men noen får ikke være med. Værene må gå nede i bygda på egne beiter.

Svært mange saueiere er med i beitelag som samarbeider om tilsyn av sauene på sommerbeite. Minst en gang i uka blir saueflokkene oppsøkt, og saueierne ser etter om alt er bra. Det kan være vanskelig å treffe på alle dyra hver gang fordi beitene kan være store og sauene går som de sjøl vil. Derfor er det veldig viktig at alle som ferdes i fjell og utmark rapporterer hvis de ser noe som er unormalt. Si fra til en saueier du kjenner hvis du oppdager sjuke eller skadete dyr, eller finner rester av døde dyr eller øremerker.

Dessverre kommer ikke alle sauer hjem fra beite. Biltrafikk er en fare. Sauer liker godt å hvile på hardt og tørt underlag, og mange sauer ligger på veien. Sjåførere bør senke farten når de møter søyer og lam som går på hver sin side av veien. Breker mor på ungene, spretter lammene ut på vegen og tenker lite på trafikksikkerhet.

Hunder kan også være et problem. Slett ikke alle hunder har lært at sauer skal være i fred. Hvert eneste år er det noen hundeeiere som glemmer båndtvangplikten og lar hunden sin løpe fritt i utmarka. Å jage sauer, og enda verre; å bite sauer, kan for mange bikkjer være ustyrtelig morsomt, men er kraftig dyreplageri. Sauene kan løpe til de dør og /eller bli bitt til døde.

Mange sauer blir også tatt av rovdyr. Om våren kan særlig gaupa være farlig for små lam. Gaupa dreper effektivt med strupebitt. Mot høsten er det i mange fjellområder jerven som tar flest sauer. Ulv og bjørn kan også forsyne seg godt i saueflokkene. Det hender at unge hanulver vandrer langt utenfor "sitt" område og gjør stor skade. I løpet av kort tid kan noen rovdyr drepe mange flere sauer og lam enn de kan spise. Det er leit og vondt å finne igjen saueflokker med døde og skambitte dyr hvor søyer leter etter lammene sine og lam som breker etter mor.

September

Tidlig i september blir saueflokkene hentet hjem til innmarksbeite. Sauesanking er en stor dugnad med mange folk, og mange flinke barn gjør nyttig arbeid. Noen saueiere har også gjeterhunder som hjelper til.

Sauene samles i store kveer. Her må dyra sorteres til de ulike eierne og ofte blir også lamma veid så bonden kan få vite hvor mange kilo de har lagt på seg i løpet av sommeren. I løpet av sommeren har lammene lagt på seg mye, og enkelte lam kan veie opp til 50 kg. Det er 10 ganger mer enn fødselsvekta! Om lammene er tunge nok, varer det ikke mange dagene før de blir sendt til slakteriet. Sauekjøtt som er produsert på utmarksbeite er eksklusiv mat på linje med rådyrstek, elgkarbonader og rypemiddag.

I løpet av september må alle sauer være sanket ned fra fjellet. De fleste sauer er lett å få tak i. De vil gjerne ned til bygda når lauvet får høstfarger og fjellgresset slutter å vokse. Men noen søyer skjønner ikke sitt eget beste og er vanskelige å finne. Da kan det bli mange ekstraturer for å lete. Alle fjellvandrere som møter sau i fjellet om høsten, bør si ifra til sauebønder.

Oktober

I løpet av oktober må saueieren bestemme seg for hvilke dyr som skal være med i vinterflokken og hvilke dyr som skal leveres til slakteriet. Det er viktig å plukke ut de søye- og værlamma som har vokst godt, og har dyktige mødre, til nye avlsdyr. Særlig er det nøye at nye avlsværer har gode arveegenskaper. En vær kan bli far til 200 lam på en sesong! Hver høst er det kåring av værlam. Saueiere selger om høsten egne kåringslam og kjøper nye for å unngå innavl i saueflokken.

November

Slaktedyra er sendt til slakteriet og blitt til lammestek, fårrikål, koteletter, pinnekjøtt, fårepølse og mye mer. Saueflokken er liten igjen og består nå av neste sesongs avlsdyr. I november er det for lengst slutt på gressveksten og sauene er nå inne i sauehuset og har kanskje en liten uteplass. Nå må sauene få høy, surfôr og rundballegress daglig. I november klippes sauene på nytt. Den lange høstfellen skal av.

Snart er det også arbeidsoppgaver for væren. Høstkveldene blir lange og mørke, søyene har ingen lam å passe på, og i søyekroppen er det hormonforandringer. Søyene vil bli kjærest med væren. Hele sommeren og høsten har værene gått på egne beiter og hatt det litt kjedelig. Ventetiden har de brukt til å ete, hvile og krangle. Endelig kan noe skje.

Desember

I sauefjøset er adventsukene parringstid. Skal et lam bli født 1. mai, må parring skje første uka i desember siden drektighetstiden er 145 dager. En voksen vær kan parre mange søyer på en dag. Værene får gå i samme binge som søyene og da går livet som det skal. Ofte blir værene så opptatt av søyene at de glemmer å spise og går ned mange kilo i løpet av parringssesongen. Men det gjør ikke så mye. De har resten av året til å ta seg inn igjen.

Og her slutter fortellingen om årsrytmen til en saueflokk. Etter jul kommer nyttår, og da er vi tilbake til januarlivet. Og slik går dagene, ukene, månedene og året i en saueflokk.

Sidsel Røhnebæk, Leder i Forum for Norske 4H-gårder (FNG)